

Pieter Willems (1840-1898)

**Leven en werk
van een
veelzijdige Leuvenaar**

Rob Belemans (red.)

Inhoud

Inleiding (Marika Ceunen en Rob Belemans)	7
Maastricht	
1. Pieter Willems' jeugd en opleiding (Régis de la Haye)	13
2. Willems als corresponderend lid van het (Koninklijk) Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG) te Maastricht (Henk Boersma)	27
Leuven	
3. Professor Pieter Willems: Leuvens classicus en academicus (Jan Papy)	37
4. <i>Monsieur</i> Willems als vooraanstaand burger van Leuven (Marika Ceunen)	45
5. Pieter Willems als Vlaamsgezinde katholiek, bestuurder en netwerker (Rob Belemans)	57
Sint-Joris-Weert	
6. Willems en het Biesenhof in Sint-Joris-Weert (Paul Coeckelbergh)	77
Willems' nalatenschap: de dialectenquête	
7. Een korte rondleiding in het dialectmateriaal van Pieter Willems (Georges De Schutter)	85

8.	De externe geschiedenis van het materiaal-Willems bij de KANTL (Willy Vandeweghe)	93
9.	Het Maastricht cahier uit de dialectenquête Willems (Flor Aarts)	99
10.	Het Leuvens dialect in 1885 en nu. Een poging tot vergelijking tussen het Willems-materiaal en het Leuvens Lexicon (Marcel Dujardin)	105
 Bilan & vooruitblik		
11.	Pieter Willems (1840-1898): een 19de-eeuwse biografie als 21ste-eeuws erfgoed (Rob Belemans)	113
 Bibliografie		
 Biogrammen van de auteurs		
		121

3. Professor Pieter Willems: Leuvens classicus en academicus

Jan Papy

«Later zal hij een fakkel der wetenschap worden»
Jan Baptist David

Weinigen is het te beurt gevallen: ervoor kunnen zorgen dat de grote Theodor Mommsen (1817-1903) zijn inzichten aanpast en dat openlijk vermeldt. Mommsen was samen met Leopold von Ranke en Barthold Georg Niebuhr het boegbeeld van de Duitse geschiedschrijving in de 19de eeuw. Had Mommsen furore gemaakt met zijn monumentale *Römische Geschichte* – in 1902 ontving “de grootste levende historische schrijver” de Nobelprijs voor de Literatuur – dan is eveneens van belang dat de huidige kennis van en visie op de Romeinse staatsvorm nog steeds in aanzienlijke mate wordt bepaald door zijn andere werk, *Römisches Staatsrecht*. In dit werk, voor het eerst gepubliceerd in 1871, zette Mommsen de werking van de senaat en de verschillende Romeinse volksvergaderingen als de *comitia tributa* en *comitia centuriata* uiteen. Mommsen was niet bepaald bekend als iemand die kwistig de namen van andere geleerden in zijn eigen werk citeerde. In het geval van Pieter Willems maakte hij een uitzondering. In het voorwoord bij de derde editie uit 1888 van het eerste volume van zijn *Römisches Staatsrecht* noemt hij Willems bij name. Meer nog, een hele paragraaf wordt door Mommsen ingelast om de lezer in te lichten dat zijn derde editie op meer dan een plaats diende te worden herzien naar het werk van de Leuvense hoogleraar over hetzelfde onderwerp.

Willems’ belangrijkste wetenschappelijke publicaties, zijn *Droit public romain* en *Sénat de la République romaine*, waren dan ook in meer dan één opzicht de bekroning van zijn academische scholing en carrière. Beide studies toonden hoe in één getalenteerd persoon zowel de Nederlandse als de Franse en Duitse tradities van de *Altertumswissenschaft* konden worden geïntegreerd. De achttienjarige Willems was als *primus* – in zijn Maastrichts gymnasium was hem pas door de Commissaris van de Koning in 1857 de “rozenkroon” overhandigd waarbij de jonge Willems een Latijnse redevoering debiteerde – naar de Leuvense universiteit gekomen.

Onder invloed van de toenmalige president van het Pauscollege, Mgr. Nicolas Joseph Laforêt (1823-1872), later opvolger van Rector magnificus Pierre François Xavier de Ram (1804-1865), sloeg Willems in zijn studies Klassieke Filologie meteen een wijsgerige richting in. Als lid, en later als medebestuurder van de *Société littéraire*, bracht hij binnen dit genootschap zijn eerste werkstukken voor. Zijn studie over de *Idées d'Homère sur l'immortalité de l'âme et sur la vie future* liet al aanvoelen uit welk hout de student Willems was gesneden. De ernst, de helderheid van het betoog en de diepgaande kennis van het onderwerp kenmerkten toen reeds zijn werk. Zijn activiteiten binnen de *Société littéraire* waren voor Willems trouwens geen hinderpaal in het uitbouwen van een ruimer en sterk studiecursus. Bij de oriëntalist Félix Nève (1813-1893), leerstoelhouder Latijn en Grieks sinds 1841, volgde hij de colleges Sanskriet¹, in zijn studie over de onsterfelijkheid van de ziel bij Homerus verwerkte hij summier inzichten uit de Egyptologie, een wetenschapstak die in de jaren '60 nog maar weinig werd beoefend. Willems' studieijver mondde bovendien uit in exceptionele resultaten; in zijn kandidatuur (24 juli 1858) én zijn doctoraat (23 augustus 1861) Wijsbegeerte en Letteren haalde hij telkens de hoogste punten tot dusver in België toegekend. In november 1861 werd hem door de regering dan ook een reisbeurs verleend om zijn wetenschappelijke vorming in het buitenland te vervolmaken.

Volgde Willems in Parijs in de maanden maart-juli 1862 colleges bij vooraanstaande professoren van de Sorbonne en het Collège de France, dan was toch zijn kennismaking met Léon Renier (1809-1885) en Émile Egger (1813-1885) van doorslaggevend belang². De

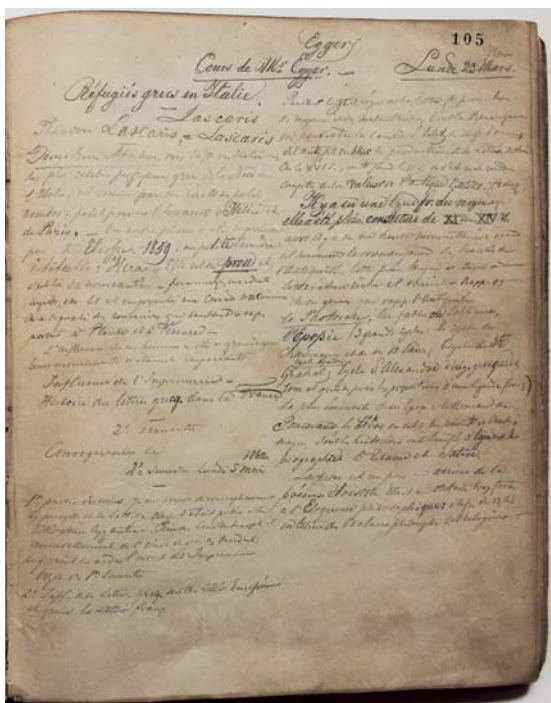

Afb. 18 – Pagina 50 uit de aantekeningen die Pieter Willems als Leuvens student in het academiejaar 1859-'60 maakte tijdens de colleges Sanskriet van prof. Félix Nève. (Universiteitsarchief Louvain-la-Neuve - foto: R. Belemans)

eerste bekleedde de leerstoel Latijnse epigrafie aan het Collège de France en had in Algerije honderden inscripties verzameld, ontcijferd en bestudeerd, en was de enige in Frankrijk die een soliede kennis had van Romeinse instellingen. De tweede, sinds 1855 professor Grieks aan de Sorbonne, introduceerde de concepten van de "kritische school" van Duitsland in de Franse filologische studies en stond aan de basis van de heropleving van de Klassieke Filologie in Frankrijk. Het studieverblijf van Willems in Berlijn is beduidend minder gedocumenteerd, maar de invloed was er niet minder aanzienlijk om. Dat zal blijken uit de door hem gevolgde methodologie van de *Alttertums-wissenschaft* en filologische kritiek in zijn werken. Het jaar 1863 vervolgens bracht Willems' introductie tot de "Hollandse School". Bij de Leidse hoogleraar Carel Gabriel Cobet (1813-1889), vermaard tekstcriticus

1 Willems collegeaantekeningen bij Nève zijn bewaard gebleven. Cf. Universiteitsarchief Louvain-la-Neuve, Coll. des Manuscrits – C II-449.

2 Ook Willems' aantekeningen van de colleges die hij in 1862 Parijs volgde, heeft hij in hetzelfde schriftje gemaakt. Cf. Universiteitsarchief Louvain-la-Neuve, Coll. des Manuscrits – C II-449.

Afb. 19 – Pagina 105 uit de collegenotities die Pieter Willems maakte tijdens het laatste college van het eerste semester (23 maart) en het eerste van het tweede semester (5 mei) 1862 van prof. Émile Egger (1813-1885) aan de Parijse Sorbonne over 'Les réfugiés grecs en Italie'. (Universiteitsarchief Louvain-la-Neuve - foto: R. Belemans)

van klassieke Griekse teksten, leerde hij diens zuivere tekstkritiek en handschriftenkunde.

Terug te Leuven werd Willems eerst belast met de colleges Griekse en Romeinse Oudheden, en een jaar later in 1866, na het overlijden van hoogleraar kanunnik Jan Baptist David (1801-1866), met de "Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde". Toen het jaar daarop ook de Leuvense hoogleraar François Baguet (1801-1867), tevens secretaris van de universiteit van 1834 tot 1867, het eeuwige met het tijdelijke inruilde, werden aan Willems de cursussen Romeinse Oudheden en Latijnse Letterkunde toevertrouwd. Die twee hoofdvakken zou hij heel zijn carrière blijven doceren. Later zou Willems ook nog Algemene spraakleer, Griekse letterkunde, Latijnse

epigrafie en Latijnse paleografie onderwijzen; die laatste cursussen zag hij, binnen zijn Duitse achtergrond van de *Altertumswissenschaft*, allemaal als onderdeel van zijn hoofdcursussen. Toch was Willems in zijn onderwijs van deze vakken een hervormer en vernieuwer. Voor alles zag hij het als zijn taak om deze vakken te baseren op een wetenschappelijke methodologie. Hierin stond Willems trouwens niet alleen. Zoals P. Lambrechts het beschreef, "deed er zich een heropleving voor in het onderwijs van de klassieke letteren tussen 1860 en 1890. Namen als die van Gantrelle, Wagener, Roersch, P. Willems en F. A. Gevaert, hebben een klank in de geschiedenis van het hoger onderwijs in België. Allen waren Luxemburgers of Limburgers, met kennis van het Duits, in staat zich de nieuwe methodes van filologisch en historisch onderzoek, die in de Duitse universiteiten door een keur van wereldberoemde geleerden werden gehuldigd, eigen te maken"³. In tegenstelling tot zijn voorganger Baguet, zag Willems in de lectuur van Latijnse auteurs geen grammaticaal doel, maar wel een uitgelezen weg om de religieuze, politieke en maatschappelijke context van de antieken te verstaan. De methode van Willems was die van de oud-historicus Barthold Georg Niebuhr (1776-1831), de oud-historicus en archeoloog August Boeckh (1785-1867) en de archeoloog en kunsthistoricus Karl Otfried Müller (1797-1840): de historisch-filologische. Zonder de tekstkritische problemen bij teksten uit de oudheid uit de weg te (willen) gaan, zwoer Willems de rigoureuze en eenzijdige methode van de "Hollandse School" af. Waar Cobet al te kwistig met conjecturen zwaaide, wilde Willems in de eerste plaats een volledige studie van de handschriften die tegelijk recht doet aan de tekst en de overlevering ervan, om dan over te gaan tot een exegese en hermeneutiek die aandacht vraagt voor lexicografie, grammatica, geschiedenis, mythologie, geografie, taalkundige eigenheden en dateringskwesaties. Aan literaire analyses ging Willems voorbij.

3 LAMBRECHTS 1967.

Omgekeerd was Willems in zijn cursus over Romeinse Oudheden niet de historicus, wel de filoloog. Teksten van de antieken of inscripties moesten elke uitspraak over om het even welke instelling (senaat, *comitia*), ambt (consul, praetor, quaestor, lictor, ...) of feit onderbouwen. In klare, heldere, maar droge uiteenzettingen werden de studenten geïntroduceerd in de feiten, in de oorsprong en evolutie van ambten en instellingen; een inschatting van de (politieke) waarde van deze Romeinse instellingen bleef achterwege. Toch was Willems als academicus meer dan de filoloog die met accurate en geduldige analyses de Romeinse instellingen onder zijn ontledmes legde. Als internationaal geschoold en geïntereerd geleerde was hij ook de eerste in België om, in 1873, een cursus Encyclopedie van de Klassieke Filologie op te starten. In Luik zou de historicus Godefroid Kurth (1847-1916), die regelmatig naar Duitsland trok om er kennis te nemen van de Duitse meer praktijkgerichte methodes van de studie van de geschiedeniswetenschappen en er in de leer ging bij Von Ranke, Voigt en Droysen, een jaar later zijn voorbeeld navolgen voor de Geschiedenis van de middeleeuwen. Aan huis organiseerde Willems wekelijkse werkcolleges voor zijn studenten van het doctoraat, de door hem gedoopte *Societas philologa (lovaniensis)*. Tijdens deze praktijkcursus legde hij de belangrijkste Nederlandse, Duitse, Franse, Engels en ja ook Deense vaktijdschriften op tafel en besprak hij de nieuwste publicaties in het domein van de *Altertumswissenschaft*. Van de studenten verwachtte hij dat ze tegen een volgende zitting een onderzoeksverslag hadden gemaakt. Dat kon handelen over een bepaalde auteur – Aristophanes, Herodotus, Lucianus, Plato, Polybius, Theophrastus, Horatius, Persius, Terentius en Vergilius kwamen in de jaren 1874-1897 aan bod. Evenzeer kon het onderwerp een vraagstuk betreffen over het Griekse of Romeinse kiesstelsel, het papiergeld in Athene, de priesterambten in Athene, de Romeinse *latifundia*, de kwijtbriefjes van Pompeii, de bronzen tafels van Osuna in Spanje, de Romeinse indirecte belastingen en de vloot... Telkens

moesten de studenten de stand van het recente onderzoek kunnen toelichten en verwerken in hun wetenschappelijk opstel. Die verslagen werden soms voorgelezen en in groep bediscussieerd; jaarlijkse verslagen van hun werkzaamheden verschenen in de *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*, het jaarboek van de universiteit dat van 1837 tot 1974 verscheen. In de vijfentwintig jaar dat Willems de Leuvense *Philologa* leidde, zijn een 160 studenten van het doctoraat Letteren en Wijsbegeerte in zijn werkseminaries gevormd.

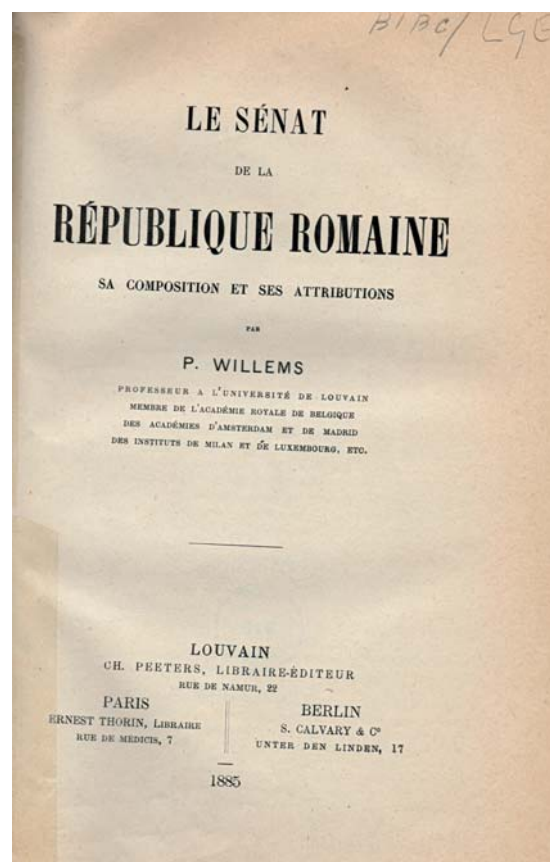
Willems' engagement als hoogleraar ging nog verder. Afgestudeerde studenten wilde hij blijvend betrekken bij de wetenschappelijke evoluties en vondsten in de *Altertumswissenschaft*. Hij richtte daartoe, samen met collega's uit Luik en Gent, een tijdschrift op waarin oud-studenten hun studies konden publiceren. Vanaf het eerste nummer van *Le Musée belge, revue de philologie classique*, verschenen in januari 1897, werd een apart deel van het tijdschrift ingeruimd voor bibliografische en pedagogische informatie. Werd Willems al gerekend tot de een van de beste professoren van de Belgische academische wereld, dan werd zijn nationale faam met het tijdschrift dat hij op het einde van zijn leven lanceerde nogmaals snel over de landsgrenzen verbreed.

Nu, Willems was al lang daarvoor nationaal en internationaal gereputeerd en geëerd. Getuige daarvan is alleen al het feit dat hij in 1872 werd verkozen tot corresponderend lid en vijf jaar later tot werkend lid van de *Koninklijke Academie van Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België* (thans de *Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*), en dat hij daarnaast werd aangezocht als buitenlands lid van de *Koninklijke Academie van Wetenschappen* te Amsterdam, maar ook – en we beperken ons tot de belangrijkste – ere-lid werd van het *Istituto di Diritto Romano* te Rome, corresponderend lid van de *Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, en lid van de *Accademia delle Scienze di Torino*, de *Accademia di scienze lettere e arti* in Padova, van het *Istituto Lombardo Accademia*

di Scienze e Lettere, van de *Real Academia de la Historia de España*, van *L'Institut Grand-Ducal du Grand-Duché de Luxembourg*, en van de *Société Asiatique* te Parijs. Op 5 augustus 1886 mocht Willems, secretaris van de Leuvense universiteit sinds 1872 en alom geprezen om zijn publicaties over Romeinse staatsinstellingen, bovendien van de Ruprecht-Karls-Universität te Heidelberg een doctoraat *honoris causa* in de rechten in ontvangst nemen⁴. Terwijl de vooraanstaande theoloog, filosoof en historicus van de wijsbegeerte, Eduard Gottlob Zeller (1814-1908), in die jaren hoogleraar filosofie aan de Kaiser-Wilhelm-Universität te Berlijn, namens alle Duitse universiteiten sprak, nam Ernst Immanuel Bekker (1827-1916), oud-student rechten en op dat moment Prorektor van de universiteit Heidelberg, de honneurs waar. Bekker zelf was specialist Romeins recht⁵ en het is duidelijk dat hij er de hand in heeft gehad om bij de festiviteiten van de universiteit tal van vak- en geestesgenoten met een eredoctoraat te huldigen. Willems werd er o.m. door volgende collega's geflankeerd: de mediëvist Karl Zeumer, medewerker aan de door Mommsen geïnitieerde reeks *Monumenta Germaniae Historica*; Eduard Winkelman, historicus van Estland, Lijfland en Kurland; Gustav von Loeper, uitgever van de *Sämmtliche Gedichte* van Goethe; de filosoof, schrijver en historicus Hippolyte Taine die met zijn studies over prerevolutionaire en revolutionaire Frankrijk naam had gemaakt; de historicus William Stubbs, Regius Professor of Modern History in Oxford tot 1884, die invloedrijke publicaties op zijn naam had over de Engelse 'constitutionele' geschiedenis en een editie had bezorgd van de belangrijke 12de-eeuwse kroniek van William van Malmesbury; de rechtshistoricus Rudolf Schöll,

4 Een gedrukt exemplaar van Willems' diploma *Doctor honoris causa* is bewaard in Heidelberg, Hauptbibliothek Altstadt, Signatur F 2137-2 Gross RES.

5 Net was van hem *Die Aktionen des römischen Privatrechts* (1871-1873) en *Das Recht des Besitzes bei den Römern* (1880) verschenen. In de volgende jaren publiceerde hij zijn *System des heutigen Pandektenrechts* (1886-1889).

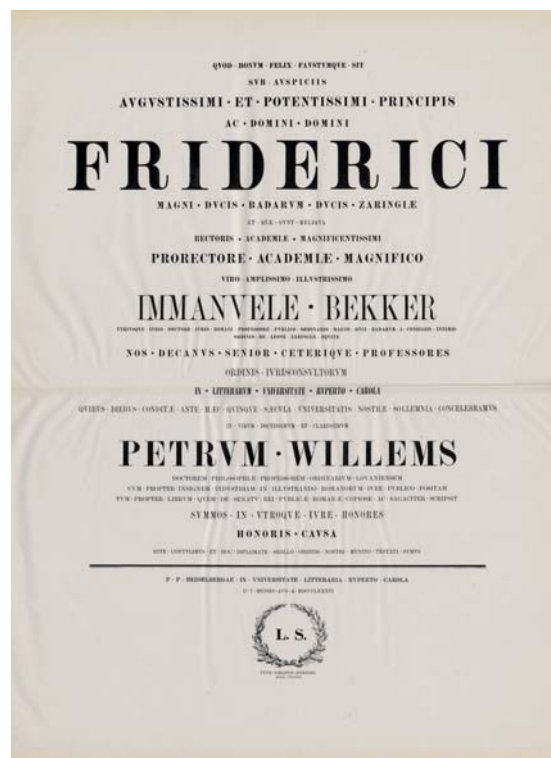
Afb. 20 – Titelpagina van Willems' magnum opus: *Le sénat de la république romaine* (1878-1880). Hier een uitgave uit 1885, die tegelijk in Leuven, Parijs en Berlijn verscheen. (Universiteitsbibliotheek KU Leuven) (foto: R. Belemans)

hoogleraar te München, die bij Teubner in Leipzig een uitgave verzorgde van de Twaalfafelenwet en van Justinianus' *Novellae* (binnen het *Corpus Iuris Civilis*).

Om meer dan één reden stond Willems in dit selecte gezelschap op zijn plaats. Zijn in 1870 bij uitgeverij Peeters te Leuven gepubliceerde studie *Les antiquités romaines envisagées au point de vue des institutions politiques*, in alle volgende edities kortweg *Le droit public romain* getiteld, was een parel van methodologisch en didactisch kunnen. Vooreerst nam Willems de didactische methode van Wilhelm Adolf

Becker (1796-1846) tot voorbeeld. Diens *Charicles* uit 1840 en *Handbuch der römischen Alterthümer* (in 4 volumes, gepubliceerd tussen 1843-1856) waren de eerste in hun soort waarbij op basis van een ongekend ruim bronnenmateriaal een heldere en levendige reconstructie werd gemaakt van het dagelijks leven in Athene en Rome. Met deze didactische methode combineerde Willems de historische die de Duitse filoloog en archeoloog Ludwig Lange (1825-1885) in zijn *Römische Alterthümer* (Berlijn, 1863-76) had uitgewerkt. In zijn studie laat Willems niet alleen zijn ongeëvenaarde kennis zien, trouw aan zijn wetenschappelijk credo insisteert hij telkens opnieuw op een gezond onderscheid tussen feiten en hypothesen en presenteert hij zijn complex en taai onderwerp ook met een opmerkelijke helderheid. Het resultaat is er dan ook naar: tijdens zijn leven werd zijn handboek vijfmaal herdrukt (in 1873, 1874, 1880, 1883 en 1888), terwijl het werk steeds verder aangroeide (van 331 naar 670 bladzijden). In 1910 verzorgde Willems' zoon, zelf professor Romeins recht aan de universiteit van Luik, nog een postume heruitgave. Werde het werk in tientallen recensies in vaktijdschriften met lof overladen, dan werd het op vraag van de Russische minister van onderwijs in het Russisch vertaald (1888). Daarnaast kwam in 1898 in Belgrado bij drukker-uitgever Kralj. Srbije ook nog een Servische vertaling op de markt onder de titel *Rimsko javno pravo ili rimske političke ustanove od postanka Rima do Justinijana*.

Een zelfde succes kende Willems' *magnum opus*, zijn tweedelige studie *Le sénat de la république romaine*, eveneens te Leuven bij Peeters uitgegeven in 1878-1880. Niet alleen werd Willems' studie door de *Koninklijke Belgische Academie voor Wetenschappen* bekroond met de vijfjaarlijkse staatsprijs voor geschiedenis en werd in tal van recensies met het wieroekvat gezwaaid, meer recent nog werd de tweede, weermom vermeerderde editie nog in 1968 door Scientia Verlag te Aalen heruitgegeven, en in 2010 door Kessinger Publishing in Whitefish (Montana), en in 2012 door Nabu Press te Charleston (VS) in

Afb. 21 – Gedrukt diploma van het doctoraat honoris causa in de rechten dat op 5 augustus 1886 aan Pieter Willems werd toegekend door de universiteit van Heidelberg naar aanleiding van haar 500-jarig bestaan. (Archiv der Karl-Ruprecht-Universität Heidelberg)

ingescande en print-on-demand vorm heruitgeven. Het werk werd dan ook meteen in heel Europa opgepikt. George Willis Botsford, bijvoorbeeld, baseerde zich in zijn standaardwerk *The Roman Assemblies from their Origin to the End of the Republic* (New York, 1909) op vooraanstaande historici als Herzog, Lange, Niebuhr en Mommsen, maar meermaals volgde hij de inzichten van Willems. Ook het standaardwerk van vandaag, Léon Homo, *Les institutions politiques romaines, de la cité à l'état* (Parijs, 1927) begint tal van zijn hoofdstukken telkens met Willems' *Le droit public romain* te vermelden onder de belangrijkste werken over het onderwerp. Hetzelfde doen Francesco de Martino in het hoofdstuk

Afb. 22 – Bronzen erepenning, aan Pieter Willems in 1878 verleend door de *Société pour le Progrès des Études Philologiques et Historiques* voor zijn studie over de Romeinse senaat voor Augustus. De penning werd in 1910 door Willems' zoon aan de Koninklijke Bibliotheek te Brussel geschonken. (Kon. Bibliotheek van België - Penningkabinet)

over de senaat van zijn *Storia della costituzione romana*⁶. De meest diepgaande en evenwichtige beoordeling van Willems' merites lezen we in de doctorale studie van Marianne Bonnefond-Coudry, goed honderd jaar na het verschijnen van Willems' bekroonde studie. Ze vat zijn verdiensten als volgt samen:

“Les deux grandes sommes parues dans les années 1878 à 1896 sont la monographie consacrée par P. Willems, qui était déjà l’auteur d’un traité sur les institutions politiques romaines, au Sénat de la République, et la partie du Droit Public Romain de T. Mommsen qui porte sur le Sénat. Ouvrages très comparables dans la forme, mais qui procèdent de démarches radicalement différentes. Celui de Willems en effet se situe à la confluence de la tradition antiquariste, qui remonte à la Renaissance, et du courant plus récent de l’histoire constitutionnelle (Verfassungsgeschichte), c’est-à-dire qu’il associe l’analyse juridique à la perspective historique.

*Mais, dépourvu d’idées directrices qui eussent permis une synthèse, il demeure essentiellement descriptif, et sa valeur réside surtout dans les études prosopographiques du premier volume, qui comporte des reconstitutions de l’effectif du Sénat à différentes dates. Le second présente, selon un plan maladroit, les rapports avec les comices, puis le déroulement des séances, et dresse ensuite un tableau des compétences du Sénat”*⁷.

De eer die Willems in zijn tijd met zijn baanbrekende en meticulous samengestelde wetenschappelijke werk te beurt viel, is terecht. Zagen vakgenoten van het hoogste niveau dit in de 19de eeuw, ook vandaag blijft Willems' naam doorleven in studies over het Romeinse recht en de Romeinse staatsinstellingen. In zijn *Patricians and Plebeians: The Origin of the Roman State* (Ithaca-Londen, 1990) gaat Richard E. Mitchell uitvoerig in dialoog met Mommsen én Willems. Ook T. Corey Brennan, *The Praetorship in*

6 DE MARTINO 1958-1972², pp. 473-487.

7 BONNEFOND-COUDRY 1989, p. 2.

the Roman Republic, 2 vols. (Oxford, 2000), citeert nog steeds uit Willems' *Le Sénat de la république romaine*, terwijl Francis X. Ryan, *Rank and Participation in the Republican Senate* (Stuttgart, 1998) zijn studie begint met Willems.

Sandys, de grote historicus van de discipline zelf van de Klassieke Filologie en Oude Geschiedenis,

heeft Willems' temperament, ziel, genie en werkkraft met Engelse flair gestileerd. Willems de academicus had voor hem vooral één grote en te bewonderen karaktertrek: "*he gave proof of his possession of that genius which consists in an infinite capacity for taking pains*". Daardoor, zo concludeerde Sandys, evenaarde hij zijn illustere Leuvense voorganger Lipsius.